

DSpace da Universidade de Santiago de Compostela

<http://dspace.usc.es/>

Instituto da Lingua Galega

Dubert García, Francisco (2005): “*¿Influente ou influínte? Prescrición e uso da vogal temática verbal da C-III nos adxectivos en –nte na lingua galega*”, en R. Álvarez / H. Monteagudo (eds.): *Norma lingüística e variación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 223-246.

You are free to to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

<http://ilg.usc.es/>

¿INFLUENTE OU INFLUÍNTE? PRESCRICIÓN E USO DA VOGAL
TEMÁTICA VERBAL DA C-III NOS ADXECTIVOS EN -NTE
NA LINGUA GALEGA*

Francisco Dubert García

Instituto da Lingua Galega (USC)

0. INTRODUCCIÓN

Na súa comunicación neste Simposio, dicía Joan Solà que a gramática normativa só se acorda dos fenómenos lingüísticos cando se ven implicadas formas diverxentes das recollidas no *bo uso*. Por esta razón, a maior parte dos fenómenos e as *leis máis profundas da lingua* permanecen invisibles para os gramáticos prescritivos, que só se ocupan do que eles consideran *anormal*. Un bo exemplo galego sobre a invisibilidade de problemas lingüísticos reais (e apaixonantes) encontrámolo arredor da estéril discusión creada sobre a forma que debe tomar o sufixo *-ción / -zón*, na que foi desbaldida unha gran cantidade de enerxía que podía ser utilmente consumida afrontando cuestións verdadeiramente importantes e frutíferas (e, curiosamente, tamén entretidas): ¿que relación morfolóxica hai, se é que a hai, entre *acción* e *acto*?, ¿e entre *acción*, *dimisión*, *producción*, *corrección* e *participación*?, ¿e entre *dimisión* e *dimitir*; *producción*, *producir* e *produto*; *corrección*, *corrixir* e *correcto*?, ¿cal é o formalismo que mellor as expresa?, ¿que implicacións teñen para a estrutura da gramática? Nada disto importa: só o puro valor simbólico de *-zón* e *-ción*.

Como obxecto da miña comunicación escollín un problema *algo invisible* ou, se se quere, *invisible ma non troppo*: o uso do sufixo *-nte* que encontramos en palabras coma *paralizante* ou *carente*. O uso deste sufixo aparece regulado en ILG-RAG (1982, 1995 e 2003), pois o seu emprego é problemático para os usuarios do galego estándar; con todo, segue a ser un sufixo *algo invisible*: non protagoniza ningunha agre controversia, nin é ob-

* Agradezo os comentarios con que me axudaron Rosario Álvarez e Ernesto González Seoane na elaboración deste traballo; evidentemente, tódolos erros que aquí aparecen son da miña responsabilidade.

xecto de ningunha conversa (como lles acontece, digamos, ós seus afortunados compañeiros os sufixos *-ción* e *-ble*, que si poñen máis ruído). Por exemplo, AGAL (1989), a contestación reintegracionista a ILG-RAG (1982), non lle dedica ningún epígrafe, pois salta de § 8.2, onde trata o famoso *-ción/-zón/-çom*, a § 8.4, que contén un segundón *-mento* (*¿esquecemento* ou *esquecemento?*), de modo que nada nos di sobre § 8.3, lugar dedicado en ILG-RAG (1982) a *-nte*; este silencio só pode significar que os autores de AGAL (1989) están de acordo coa proposta de ILG-RAG (1982) e que ben lles vale a descrición que alí se ofrece. A proposta e, incluso, a descrición de 1982 de ILG-RAG mantense íntegra nas revisións das *Normas* de 1995 e de 2003, onde pasa a ocupar a alínea § 9.3 (por esta razón, seguirei sempre referíndome á edición de 1982). Pola súa parte, Graña (1993), un gramático prescriptivo, tampouco toca esta cuestión, que só aparece de modo circunstancial ó tratar os hiperenxebrismos que sobrexeneralizan <e> a formas castelás con <ie> segundo a ecuación *pedra* > *pedra*. Polo tanto, vemos que aínda que o sufixo é problemático para os usuarios da lingua estándar, non é causa de preocupación para os polemistas que participan nos debates sobre o estándar galego: nin discuten sobre a súa forma nin se preocupan dos problemas que o seu uso *correcto* levanta. Evidentemente, non discuten pola forma porque todos concordan nela; e, con toda certeza, non se refiren ós problemas que levanta o seu uso porque *-nte* é un sufixo *algo invisible*. Sen dúbida, esta semi-invisibilidade xorde do feito de que *-nte* careza de valores simbólicos asociados. Pero, ¿por que *-nte* carece de valores simbólicos asociados?, ¿por que os seus usos *incorrectos* non orixinan *conversas*? Non teño respostas para estas preguntas, pero quizais as conclusións deste traballo sirvan de axuda para compoñelas.

Pola súa parte, Freixeiro Mato (1998, 1999, 2000) practicamente só menciona a cuestión de pasada, o que non deixa de ser estraño nunha gramática de forte orientación prescriptiva; mentres tanto, Álvarez e Xove (2002: 708-709) si dan unha visión xeral das vogais temáticas que lle corresponden a este sufixo sen profundar nos problemas que se contemplan no seu uso; en canto a Álvarez, Rgueira e Monteagudo (1986), ofrecen conxuntos de exemplos quizais orientados por un certo carácter contrastivo galego/castelán. Polo tanto, os lingüistas descritivos tampouco se preocupan en exceso con esta cuestión, o que é fácil de comprender se nos percatamos de que o seu labor é describir a lingua estándar.

En todo caso, este estudo céntrase nos problemas que este sufixo *-nte* e, en xeral, estes adxectivos con *-nte* lles ocasionan ós usuarios do estándar; con todo, e por razóns de tempo e espazo, no presente estudo só me vou centrar nunha única cuestión: a calidade da vogal situada á esquerda do sufixo *-nte*, xeralmente considerada *vogal temática verbal*, nos temas de ad-

xectivos que por medio deste sufixo se relacionan con temas verbais da C-III gal. Refírome, xa que logo, a ítems léxicos coma *influente*, en que *in-* é prefixo, *-flu-* raíz, *-e-* a denominada vogal temática do verbo (o obxecto do presente traballo), *-nt-* sufixo e *-e* vogal temática do adxectivo. Como é sabido, a vogal temática verbal deste tipo concreto de adxectivos pode ser *-e-* coma en *influente*, *-ie-* coma en *nutriente*, ou *-i-* coma en *oínte* (fronte ós verbos da C-I gal., en que aparece *-a-* coma en *amante*, e os verbos da C-II gal., en que aparece *-e-* coma en *combatente*). Con todo, se se recorda o título deste Simposio, *Prescrición e variación*, comprenderase que non me ocupe de analizar o proceso derivativo que crea a relación entre os temas dos verbos e os temas dos adxectivos, nin de analizar a estrutura dos constituíntes, nin de analizar outras diferenzas que se dan entre a forma das raíces que figuran nos temas dos verbos e a forma das raíces dos adxectivos¹. O meu fin é:

- a) describir as diferenzas que se verifican entre as distintas variedades lingüísticas galegas canto ó tratamento da vogal temática do verbo,
- b) mostrar como interactúan as formas estándar con outras formas,
- c) describir as tendencias xa existentes nesas variedades.

Esta será unha análise, en fin, centrada no uso, nos enunciados, na fala, na linguaxe-E (onde *E* vale por exteriorizada ou externa) e non na competencia lingüística ou linguaxe-I (onde *I* vale por interna á mente do falante)².

Para acometer tal análise, organizo este estudo do seguinte xeito: en primeiro lugar (§ 1), mostrarei e comentarei as fontes dos datos; a seguir (§ 2), presentarei unhas breves reflexións teóricas sobre a variación e as variedades lingüísticas que tomarei en consideración; en terceiro lugar (§ 3), seguirá a descrición do tratamento que os adxectivos con *-nte* reciben no galego estándar e no castelán estándar, para así indicar os polos de atracción, i.e., os *teitos* que actúan sobre as variedades *covertas* (para empregar unha terminoloxía usual xa en Galicia); despois (§ 4), analizarei o comportamento das va-

¹ Polo tanto, non me interesarán fenómenos relacionados, pero diferentes, coma as diverxencias na forma da raíz: *convencer* > *convincente*, *decaer* > *decadente*, *ver* > *vidente* ou *convir* > *conveniente*.

² Desde xa, quero insistir en que o termo *fala* é empregado co significado de *uso da lingua* e refírese, sobre todo, ós resultados do uso da lingua (máis ca ó uso efectivo): ós enunciados. Non ten nada que ver con variedades subestándar nin cunha posible oposición ó mundo da escrita. Desde esta perspectiva existe fala oral (usos da lingua na canle oral) e fala escrita (usos da lingua na canle escrita), por máis que tamén sexa posible sinalar a existencia dunha lingua oral (unha técnica do discurso propia da expresión oral) e unha lingua escrita (unha técnica do discurso propia da expresión escrita).

riedades con respecto a este formante léxico; finalmente (§ 5), presentarei unhas breves conclusións.

1. OS DATOS

Para acometer este estudo empreguei a base de datos *CORGA* do Centro Ramón Piñeiro, a base de datos *TILGA* do Instituto da Lingua Galega, os textos obtidos para a elaboración da miña tese, os textos de Fernández Rei e Hermida Gulías (1996), unha enquisa realizada a alumnos de terceiro de Filoloxía Galega da USC. e os meus coñecementos sobre o galego.

En todo caso, cada unha destas fontes presenta limitacións diferentes. Por exemplo, *CORGA* é unha ampla base de datos que nos ofrece dezasete millóns de rexistros; con todo, a maioría dos textos incluídos son o resultado final dun traballo de corrección lingüística levado a cabo por ferramentas informáticas e por correctores profesionais; deste xeito, o que vemos non son os textos orixinais tal e como foron concibidos polos autores, senón textos filtrados. Calquera estudo que se faga sobre estes textos debe ter este feito presente: non se analiza directamente a fala dos autores, senón a fala dos autores peneirada por correctores lingüísticos; no resultado final é difícil (nalgúns casos imposible) saber que é o que se debe ó autor e que é o que se debe ó corrector.

A base de datos *TILGA* presenta unha ampla colección de textos literarios anteriores á aparición do estándar; está nunha mellor condición para ofrecernos as formas que realmente empregaban os escritores dos textos (ignorando neste momento a posibilidade de que os textos dos escritores foran tamén retocados polos editores)... En todo caso, e como todo corpus, presenta as limitacións propias deste tipo de materiais, entre as que cabe destacar a ausencia de formas posibles pero, pola razón que sexa, non rexistradas.

Por outra parte, os textos dialectais suman as dificultades dos córpora escritos e ademais non acostuman a ser moi ricos en formas deste tipo, pois algunhas delas só aparecen nos lectos cultos e rara vez nos lectos populares.

En canto ós meus coñecementos da lingua galega, dependen da miña experiencia vital, que é tan ampla ou limitada coma a experiencia de calquera dos aquí presentes. Polo tanto, nada máis subxectivo.

Finalmente, polo que se refire ó cuestionario, é abundante a bibliografía sobre este aspecto. Baste aquí sinalar que esta amostra está limitada polo número de ítems léxicos incluídos e, sobre todo, polo número de informantes e pola especial relación que estes manteñen coa lingua: todos son estudantes de terceiro de Filoloxía Galega. ¿Como serían os datos se incluíse estudantes de dereito?, ¿e se incluíse escritores, avogados, políticos, sindicalistas,

xornalistas...? Polo tanto, o valor dos datos da amostra é moi relativo, algo que tampouco o lector debe esquecer. En todo caso, no cuestionario busco a forma que os estudantes consideran *estándar*, o que, cando menos, unifica en certa maneira as respostas (que neste caso non veñen condicionadas por ningún tipo de labor corrector externo); máis aínda, as respostas axudan a descubrir, cando menos, algunhas das tendencias que existen no uso real.

2. VARIACIÓN, VARIEDADES E ESTÁNDAR

Baixo este epígrafe vou tratar do estatus teórico das variedades lingüísticas e presentar as que vou comentar no presente traballo. Creo que a reflexión teórica previa é precisa para que o lector non se engane sobre que entendo por *variedade* e sobre o grao de *realidade* que lles atribúo ás variedades que identifico.

2.1. As variedades lingüísticas

Coma calquera lingua viva, o galego coñece variación xeográfica ou diatópica, social ou diastrática e contextual ou diafásica (cómpre engadir, ademais, a variación motivada pola canle ou variación diamésica, i.e., lingua oral fronte a lingua escrita). Un texto calquera poderá presentar trazos que o vencellan a unha área xeográfica máis ou menos ampla (na miña fala, /e/ en *dente* ou /o/ en *novo*); trazos que o vencellan a un grupo social (na miña fala, a ausencia de vogais paragóxicas en *comer* ou *cantar*); e trazos que indican en que contexto emprega a lingua (na miña fala, o uso de *ejemplo* nuns contextos e *exemplo* noutros). Agrupar conxuntos de trazos que presentan unha distribución máis ou menos homoxénea con respecto a un parámetro extralingüístico de ordenación (un punto xeográfico, unha clase social, un contexto comunicativo) permite crear variedades lingüísticas (variedades sinatópicas ou dialectos, variedades sinstráticas ou sociolectos e sinfásicas ou estilos).

Sexa como for, a identificación das variedades lingüísticas constitúe un acto taxonómico, que serve para clasificar os enunciados e os elementos de que constan. Como todo acto taxonómico, depende dos primitivos que sirvan para establecer a clasificación e, sobre todo, dos fins da clasificación (véxase Dubert 2000 e 2002a). Por outra parte, a experiencia móstranos que as variedades son entidades abstractas, polo menos, en dous sentidos:

a) Para establecer as variedades só temos en conta os elementos comúns ós enunciados implicados, nunca os elementos diverxentes; a abstracción

neste caso provén de ignorar o que é diferente. Por esta razón, as falas agrupadas dentro dunha mesma variedade, aínda que similares nalgúns aspectos, carecen de homoxeneidade interlingüística.

b) Por outra banda, os trazos que tomamos en consideración para deslindar unha variedade doutra poden aparecer nun acto de fala concreto en variación con outros trazos que se adoitan adscribir a outras variedades ou que carecen de valor marcador. Véxase o tipo de variación a que me refiro no seguinte treito, en que a fala dun santiagués con estudos mostra a existencia de dúas variantes na forma de palabra que lle corresponde á entrada léxica do concepto PENDENTE:

Informante: tes que estar moito *pendiente* do... do que estás facendo, e ó poñer unha copa nun bar, ou servir un café, non deixa de ser unha cousa, nada fóra do... o sea, unha cousa moi moi fácil, ¡vamos!

Entrevistador: e ser cocineiro require...

Informante: claro, require estar pensando que ó millor estás facendo seis ou sete cousas ó mesmo tempo e estar *pendente* de todas.

A abstracción neste caso provén de non ter en conta este tipo de variación interior ó enunciado adscrito a unha variedade lingüística, que tampouco é un obxecto homoxéneo e que, polo tanto, tamén que carece de homoxeneidade intralingüística.

Moitos lingüistas quererían explicar a diversidade intralingüística proclamando que estamos ante casos de interferencia dun trazo dunha variedade α nun texto propio dunha variedade β . Porén, as variedades lingüísticas son abstraccións creadas polos lingüistas para obter corpos lingüísticos homoxéneos que describir a partir de corpos lingüísticos heteroxéneos, i.e., as variedades son o resultado dunha necesidade metodolóxica, non obxectos do mundo real: os obxectos do mundo real son a fala con toda a súa heteroxeneidade e as competencias comunicativas individuais de cada falante. O argumento da interferencia entre variedades, visto como fenómeno sincrónico, é circular: debido a unha necesidade metodolóxica, decidimos crear a homoxeneidade (i.e., as variedades) onde existe heteroxeneidade (i.e., os enunciados) a través dun proceso de abstracción; para isto, primeiro agrupamos conxuntos de trazos con altas probabilidades estatísticas de concorreren xuntos en determinadas circunstancias extralingüísticas e a cada unha destas agrupacións de trazos máis ou menos ligadas a unha circunstancia extralingüística transsubstanciámola en variedade lingüística; e, segundo, cada vez que encontramos un destes trazos que nós conviñemos caracterizador dunha variedade α nun enunciado no que predominan trazos que conviñemos caracterizadores doutra variedade β , considerámolo unha interferencia de α en

β . Creo, no entanto, máis adecuado afirmar que o que estamos a contemplar é simplemente que un trazo que caracteriza ós enunciados clasificados como variedade α tamén pode aparecer nos enunciados clasificados como variedade β . Dun lado, non hai necesidade da noción interferencia (polo menos desde un punto de vista sincrónico)³: algunhas falas agrupadas baixo α poden compartir algúns trazos das falas agrupadas baixo β ⁴. Doutro lado, a adscrición dun enunciado a unha variedade α ou a outra β é máis o resultado dun feito estatístico ca dun feito absoluto: chega con cambiar os límites estatísticos que trazan as fronteiras entre dúas variedades para que un conxunto de falas cambie de adscrición e pase dunha variedade a outra.

Polo tanto, e en definitiva, as variedades son entes abstractos e clasificatorios que non teñen por que agrupar enunciados homoxéneos, que os lingüistas creamos por necesidades metodolóxicas para efectuar determinadas operacións e cunha forma que depende das nosas necesidades (porque, a pesar do dito, as variedades son abstraccións necesarias para podermos explicar a realidade da linguaxe). A seguir vou presentar primeiro as variedades que tomarei en consideración neste estudo, para despois presentar unha lixeira descrición do estado do sufixo *-nte* nas variedades consideradas.

2.2. As variedades: o galego estándar, o galego elaborado e o galego popular

Neste estudo considerarei a existencia de tres variedades: o estándar, o galego elaborado e o galego popular. Por *estándar* entendo o modelo de lingua regrado pola autoridade lingüística; no noso caso, a autoridade lingüística que regra o estándar hoxe oficial é a RAG e o modelo recóllese no libro das *Normas Ortográficas e Morfolóxicas do Idioma Galego* (ILG-RAG

³ Eu creo que: (a) a interferencia só pode producirse *entre falas*, non *entre variedades*, pois o falante só ten acceso directo á *fala* doutra persoa, mentres que as variedades son creacións dos lingüistas; e (b), que interferencia é unha noción diacrónica, pois explica por que figura un trazo nun repertorio lingüístico dun falante, pero non por que aparece nun acto de fala concreto (algo que só pode ser explicado noutros termos: monitorización e automatización do acto de fala, etc.).

⁴ No mundo da bioloxía, os taxónomos clásicos, debido a que non comprendían o papel da variación e do cambio, definían as especies "por sus «esencias»: rasgos fundamentales que las distinguían de todas las demás. La variación, en el mejor de los casos, era considerada como algo inconveniente, una especie de dispersión accidental en torno a la forma esencial". Os taxónomos que comprenden a plenamente a evolución cren que "existen, qué duda cabe, islotes de forma [...] Con todo, si bien las especies son discretas, carecen de esencia inmutable. La variación [...] representa la realidad fundamental de la naturaleza, y no un accidente que rodea una norma creada. La variación es primaria; las esencias ilusorias. Las especies deben definirse como parcelas de variación irreductibles [...]" (Gould 1985: 135-136 *passim*).

1982, 1995, 2003), no *Diccionario da Real Academia Galega* e no *Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega*. Como vemos, estandarízase a ortografía, a morfoloxía flexiva e o léxico. Non existe ata agora un traballo similar para a sintaxe (aínda que si existe unha serie de acordos básicos sobre o que podería ser unha sintaxe estándar da lingua galega: pensemos no que se refire á colocación do pronome, polo menos nos seus aspectos máis básicos, ou o uso do infinitivo conxugado, etc.), nin moito menos unha proposta para a fonoloxía; creo, incluso, que será difícil, se non imposible, planificar estas compoñentes da gramática tal como se planificaron as outras. Polo tanto, existe unha ortografía, unha morfoloxía e un léxico estándar, que son propostas perfectamente descritas en diferentes tipos de traballos.

Denominarei *galego elaborado* ó conxunto de falas con prestixio social aberto que son tendentes ó galego estándar, pero que non son exactamente iguais ca el, pois conteñen hiperenxebrismos, lusismos, dialectalismos e castellanismos excluídos da variedade normativa. Precisamente é a aparición de hiperenxebrismos e lusismos, xunto con formas estándar, o que separa estas variedades do galego popular. Estas variedades de prestixio orientadas cara ó estándar viven, con todo, unha dinámica propia, como penso mostrar neste traballo, ás veces converxente coas propostas estándar, ás veces diverxente e, en todo caso, unha dinámica motivada pola ideoloxía lingüística dos seus falantes, que *constrúen* a súa fala tendo o castelán ó fondo, no sentido de que moitas veces forman os seus enunciados tratando de evitar a influencia castelá neles.

Os elementos do galego elaborado móstranse tamén na *fala escrita* (véxase n. 2) e quedan restos deles nos *erros* que escapan ás ferramentas informáticas de corrección ou que esquecen os lingüistas encargados de corrixir os textos (quizais porque son *erros* que tamén eles poden cometer). É precisamente da fala escrita de onde tomo moitos destes datos que, sen dúbida, serían moi diferentes se fosen tomados de textos orais espontáneos ou de textos escritos non corrixidos, como mostrará a diferenza de resultados entre os datos do *CORGA*, o *TILGA* e a miña enquisa.

A terceira variedade que vou considerar é o *galego popular, vernáculo* ou *galego non elaborado*; esta variedade abrangue enunciados xeralmente falados (practicamente nunca textos escritos) producidos polos falantes máis afastados da cultura dominante. É o galego do que acostumamos ocuparnos os dialectólogos, que contén, alén dalgúns castellanismos característicos, formas que, desde a perspectiva do estándar, son consideradas dialectalismos. A ideoloxía lingüística dos usuarios do galego popular tamén ten o castelán ó fondo, só que, fronte ós usuarios/construtores do galego elaborado, os falantes do galego popular non necesariamente tentan eliminar os trazos converxentes co castelán; máis ben, a presenza de formas castelás na súa fala

non constitúe para eles ningún problema e os castelanismos incluso poden estar cargados de prestixio, quer encuberto quer explícito, ben porque asemeñan o seu galego ó castelán ben porque serven de marca de solidariedade intergrupala fronte ós falantes de galego elaborado.

Tanto o galego elaborado coma o galego popular poden ser agrupados co termo *variedades subestándar*, i.e., o conxunto de variedades que están cubertas polo estándar, que é a lingua teito (aínda que non estea mal recordar que en Galicia hai dúas linguas teito: o estándar galego e o estándar castelán). Estas variedades subestándar poden ser segmentadas de varios modos segundo as necesidades do analista: en Dubert (2002a) falo de *acrolectos*, *mesolectos* e *basilectos*, de modo que o galego elaborado estaría en relación cos acrolectos e mesolectos máis próximos ós acrolectos e o galego popular estaría en relación cos basilectos e os mesolectos máis próximos ós basilectos. En Dubert [2004] falo de *galego elaborado*, *galego popular rural* e *galego popular urbano*.

3. O SUFIXO *-NTE* NA LINGUAS ESTÁNDAR GALEGA, PORTUGUESA E CASTELÁ

A seguir vou describir cómo se emprega o sufixo *-nte* nas linguas estándar máis difundidas en Galicia: o estándar de ILG-RAG e o estándar español; vou incluír tamén algunha referencia ó estándar portugués, pois, como veremos, esta variedade explica a proposta galega. Máis aínda, o portugués influíu practicamente de sempre o galego elaborado. A referencia ó estándar castelán é precisa porque explica a situación da lingua galega popular e, en parte e por vía indirecta, a da lingua galega elaborada.

En canto ó estándar de ILG-RAG (1982), o capítulo 8.3 das *Normas* (pp. 57-58) describe o emprego no galego estándar do que os autores denominan *terminación -nte*, “que permite formar adxectivos ou substantivos sobre a base dun verbo”. No caso dos verbos da C-I gal. e C-II gal., non existe ningún tipo de problema, pois “manteñen inalterada a vocal temática correspondente: *cantante*, *camiñante*; *valente*, *crente*, *nacente*, *crecente*”; pola contra:

Os [derivados, FDG] relacionados con verbos da terceira conxugación, en cambio, non presentan un resultado uniforme. Os máis deles son cultismos que se remontan á correspondente forma latina, no canto de formárense sobre o verbo romance, polo que presentan como vocal temática *e* ou *ie* (*ibidem*, p. 57).

No Cadro 1 mostro as propostas das normas ordenadas polo tipo de vogal temática que reciben:

Vogal temática -e-	Vogal temática -i-	Vogal temática -ie-
<i>maldicente, maledicente, producente, contraproducente, incidente, reincidente, transixente, intransixente; lucente, relucente, escribente, constrinxente, insurxente, influente, confluyente, afluyente; vivente, supervivente; consecuenta, subsecuenta, etc.</i>	<i>concluínite, contribuínte; saínite, seguínite, conseguínite, oínite, constituínite, reconstituínite saliente</i>	<i>expediente, conveniente, proveniente, interveniente, nutriente, recipiente,</i>

Cadro 1

Tamén nos avisan os autores de ILG-RAG da existencia de dous verbos que presentan un comportamento excepcional (p. 58): “Sobre o verbo *dormir* e *servir* os derivados esperados deberían presentar -ie- (como cultismos) ou -i- (como derivados romances). En lugar destas formas rexístranse como patrimoniais *dormente* (adx. e subst.) e *servente* (subst.)”. No caso de *servente*, Ferreiro (1995: 157, n.188) fala dalgunha “evolución intermedia: *servente* (< SĚRVĚNTE, de SĚRVĪRE), cunha var. antiga *servinte*”, sen aclararnos en que consiste este tipo especial de evolución intermedia. Con todo, se *servente* procede directamente de SĚRVĚNTE e non é unha produción románica (como si é *servinte*) e *dormente* de DÖRMĚNTE, non hai caso para evolucións intermedias nin para comportamentos excepcionais: *servente* e *dormente* aparentan ser o resultado natural da perda do iode que se formou no latín vulgar no hiato -ĭĕ-: “formas como *dormente*, *servente* são provávelmente sobrevivências de um período anterior ao advento da terminação -inte” (Williams 1938: 191). Polo tanto, *dormente* ou *servente* son tan regulares coma *soberba*, *vendima*, *nervo*, *durmamos* ou *adro* (Williams 1938: 89) ou coma *avó* (Ferreiro 1995: 175). Pola súa parte, cómpre indicar que *lucente* se relaciona sincronicamente con *lucir*, que provén á súa vez de LŪCĒRE, verbo da C-II lat. con participio presente LŪCĒNTE, polo que o actual adxectivo galego *lucente* se relaciona directamente co antigo participio latino.

Como se ve, na actualidade a escolla da forma da vogal temática é impredecible: *saír* > *saínite* (historicamente relacionado co tema latino SALĪ-, da C-IV lat.; cf. con *saliente*), pero *abrir* > *abrente* (historicamente relacionado co tema APERĪ-, da C-IV lat.); *seguir* (historicamente relacionado co tema SĚQUĪ-, da C-IV lat. vul.⁵) > *seguínite* e *ferir* (historicamente relacionado co tema FĚRĪ-, da C-IV lat.) > *ferinte*, pero *servir* (historicamente relacionado co tema SĚRVĪ-, da C-IV lat.) > *servente*. Pola súa parte, *vivente* e *escribente* rela-

⁵ Cf. con *consecuenta*, que está relacionado historicamente con SĚQUĪ (forma de palabra do infinitivo presente; o ĭ final non é vogal temática, senón sufixo), o verbo deponente do latín clásico que se corresponde co SĚQUĪRE (forma de palabra do infinitivo presente) do latín vulgar de onde provén o noso *seguir*.

ciónanse sincronicamente con *vivir* e *escribir* (historicamente relacionados cos temas VIVĚ- e SCRĪBĚ- , da C-III lat.)⁶.

No que se refire a bases máis complexas, nas que é posible detectar un afixo ligado a unha raíz, existe un padrón tan fácil de sistematizar coma difícil de adquirir/aprender. Presentan tamén *-e-* algúns verbos cultos ou semicultos coma os do tipo *-fluír* (provenientes do tema FLŪĚ- , da C-III lat., que se relacionan con formas coma *influyente*, *confluente*, *afluente*) ou do tipo *-ducir* (provenientes do tema DŪĈĚ- , da C-III lat., que se relacionan con formas coma *producente*, *contraproducente*, *conducente*). Presentan unha vogal temática *-i-*, a pesar de que a forma latina contiña *-ĕ-*, os verbos do tipo *-stituír* (provenientes do tema STATŪĚ- , da C-III lat., que se relacionan con formas coma *constituínte*), en *-tribuír* (provenientes do tema TRĪBŪĚ- , da C-III lat., que se relacionan con formas coma *contribuínte*), en *-cluír* (provenientes da raíz CLŪĎĚ- , da C-III lat., que se relacionan con formas coma *concluínte*). Aparece a vogal temática *-ie-* (moitas veces acompañada de alternancias supletivas totais na raíz) en verbos provenientes da C-IV lat.: *convir* > *conveniente* (que no galego elaborado aparece ás veces coma *convinte*), *provir* > *proveniente* (no galego elaborado alternando con *provinte*); no caso de *nutriente*, que provén do tema simple NUTRĪ- (da C-IV lat.) e que foi adaptado directamente do latín, non existe raíz supletiva.

Polo tanto, na lingua estándar a adxudicación da vogal temática nos derivados adxectivais galegos en *-nte* non está directamente ligada á etimoloxía, como mostra a falta de concordancia entre os derivados formados sobre os descendentes dos temas FLŪĚ- e DŪĈĚ- , dun lado, e os formados sobre os descendentes dos temas STATŪĚ- , TRĪBŪĚ- e CLŪĎĚ- , do outro. A razón máis plausible para esta falta de regularidade é que os elaboradores da lingua galega estándar se inspiraron neste punto no estándar portugués, xa que nesa lingua os verbos da C-I port. escollen a vogal temática *-a-*, os verbos da C-II port. escollen a vogal temática *-e-* e os verbos da C-III port. escollen as vogais temáticas *-i-*, *-ie-* e *-e-* cun condicionamento léxico. A vogal *-i-* non é etimolóxica, senón románica, e aparece pola presión analóxica que exerce a base verbal do derivado, de modo que a vogal temática do verbo se estende á vogal temática verbal do adxectivo con que se relaciona; segundo Houaiss:

⁶ Estes dous verbos son complicados desde un punto de vista normativo, pois o reintegracionismo considera que deben ser conxugados pola C-II gal., coma en portugués, mentres que o autonomismo considera que deben ser conxugados pola C-III gal., como hoxe se fai na fala viva; en todo caso, uns e outros postulan adxectivos con vogal temática *-e-*.

A partir do sXIV, a 3ª conj. port., donde quer que provinda, passou a desenvolver a f. *-inte*, vern., que convive, en niveis de diferentes registros e para fins diferentes, com os originais eruditos (*seguinte* e *seqüente*, *ouwinte* e *audiente*) (Houaiss 2001, s.v. *-nte*).

Como se sabe, a C-III port., igual cá gal., recolle verbos provenientes da C-II lat. (*luzir*), C-III lat. (*producir*) e C-IV lat. (*ouvir*), con diferenzas nas dúas linguas estándar (galego *dicir*, *escribir*, *recibir*, *vivir* vs. portugués *dizer*, *escrever*, *receber*, *viver*). En portugués, polo tanto, aparecen formas con *-e* coma *circunferente*, *fluente*, *influyente*, *poluente* ou *refluente* e formas con *-i* coma *concluinte*, *seguinte*, *consequinte*, *constituinte*, *contribuinte*, *ouwinte*, *pedinte* ou *possuinte* en función de cando e como apareceu nesta lingua o adxectivo en *-nte*: nalgúns casos temos *descendentes directos* da forma latina e noutros construcións romances; a distribución destas vogais en portugués, polo tanto, parécese a base fundamental sobre a que se construíu a proposta do galego estándar.

Pola súa parte, o castelán estándar presenta unha situación bastante diferente. Na C-II cast., ó lado da vogal temática monotongal da base verbal *-e* correspondente a esta conxugación, aparecen vogais temáticas ditongadas *-ie-*, debido a que esta lingua ditongou os ĩ (o castelán ditongou incluso a vogal temática nos verbos provenientes da C-II lat., pois o ĩ desta conxugación tornábase ĩ ante o sufixo *-NT-* do participio presente; Bassols de Climent 1983: 106-107); os adxectivos correspondentes a verbos da C-II cast. que hoxe presentan *-e-* deben ser considerados cultismos e suponse que entraron en castelán despois da ditongación da vogal temática. O mesmo vale para os adxectivos relacionados con verbos da C-III cast., en que tamén aparecen alternancias entre *-e-*, se o adxectivo entrou trala ditongación, e *-ie~-ye-*, se entrou antes. En castelán non hai adxectivos con vogal temática verbal *-i-*. Unha descrición básica é a seguinte:

En los derivados de los verbos de la segunda conjugación, la vocal temática puede quedar intacta (p. ej. *sorprender* > *sorprendente*) o diptongarse (p. ej. *depender* > *dependiente*). Si el verbo base es de la tercera conjugación, siempre hay cambio, sea en *-e-* (p. ej. *deprimir* > *deprimente*), sea en *-ie-* (p. ej. *escribir* < *escribiente*). Tanto en el caso de la segunda como en el de la tercera conjugación el cambio vocálico es esencialmente arbitrario, es decir, una propiedad no predecible de los verbos base (Rainer 1999: 4603).

Con todo, parécese necesario facer unha precisión moi importante. Todas estas similitudes entre as formas portuguesas, galegas, castelás e latinas son unicamente *gráficas*: cando dicimos que en latín, portugués, castelán ou

galego a vogal temática é *-e-* ou que o portugués *confluente* é un cultismo que presenta a *mesma* vogal temática có seu correspondente latino, corremos o risco de esquecer que en latín <e> representa un fonema *vocálico anterior breve medio*, en portugués <e> representa unha fonema *vocálico anterior medio pechado*, en galego <e> pode representar un fonema *vocálico medio aberto* ou *vocálico medio pechado* (dependendo dos dialectos) e en castelán un fonema *vocálico anterior medio*. Polo tanto, baixo ese mesmo grafema <e> está esgochada toda a diversidade que distingue os sistemas fonémicos vocálicos do latín, o portugués, o galego e o castelán. Insisto neste punto porque as discusións prescritivas acostuman a ocuparse só da cuestión gráfica, que é a máis *visible*, e habitualmente deixan de lado toda a cuestión fónica; pero cando dicimos que ó concepto *VIVENTE* lle corresponde unha vogal temática *-e-*, ou que *influente* mantén a vogal temática que lle correspondía en latín, non debemos esquecer que con *-e-* estamos a referirnos a unha letra e non ó *espírito* da letra, i.e., ¿que fonema representa esa letra? Con pouco que pensemos nisto veremos que a correspondencia latina/portuguesa/galega/castelá do <e> non está clara: en galego falado existen, polo menos, cinco xeitos de expresar o concepto *VIVENTE*, [biβ̞i̞nte], [biβ̞e̞nte], [biβ̞e̞nte], [biβ̞je̞nte] ou [biβ̞je̞nte], aínda que estas cinco formas só se poidan escribir de tres maneiras diferentes, *vivinte*, *vivente* e *viviente*; por esta razón, a discusión non se debería reducir a se a vogal de que nos ocupamos é <e>, <ie> ou <i>, que é precisamente o que farei aquí, tanto por comodidade coma por falta datos, senón tamén a se a vogal é /i/, /e/, /ɛ/, /ie/ ou /iɛ/. Deste xeito, cada vez que, referíndome ó galego, eu falo da vogal temática *-e-*, o lector deberá entender /e/ ou /ɛ/; cada vez que eu falo da vogal temática *-ie-*, o lector deberá entender /ie/ ou /iɛ/; e, para non deixar ningún cabo sen amarrar, cada vez que eu falo da vogal temática *-i-*, o lector deberá entender /i/.

4. O USO DE *-NTE* NAS VARIETADES GALEGAS SUBESTÁNDAR

Unha vez que coñecemos a distribución das vogais temáticas nas linguas teito, o castelán e o galego estándar, paso a describir a situación nas falas agrupadas nas dúas variedades subestándar galegas que xebrei: o galego elaborado e o galego popular. Aínda que, en principio, a situación do galego popular é máis simple cá do galego elaborado, é interesante expor como o galego popular funciona neste respecto porque, fóra do grupo dos neofalantes, que aprenden o galego desde o castelán, a lingua popular constitúe a base sobre a que os galegofalantes aprenden, empregan e crean o galego elaborado. Quero tamén insistir en que as falas agrupadas nestas variedades

presentan os trazos que aquí lles adxudico, pero non exclusivamente estes trazos, pois nunha mesma fala poden aparecer unha solución en variación coa outra. As variedades son, polo tanto, prototipos. O que importa é o que poderíamos denominar *o predominio estatístico* dunha solución ou da outra: *a maior tendencia á* ou *a maior posibilidade de aparición* dunha forma ou outra⁷.

4.1. O galego popular

Nas falas caracterizadas como galego popular aparece toda unha serie de castellanismos léxicos asociados a este sufixo, tanto en verbos da C-II gal. coma en verbos da C-III gal. Así, no primeiro grupo de verbos encontramos formas coma *independiente*, *aguardiente*, *corriente*, *valiente*, *pendiente*, ás veces, e só ás veces e dependendo dos dialectos ou dos sociolectos, ó lado das formas historicamente galegas correspondentes. Nos verbos da C-III gal. encontramos tamén algúns castellanismos coma *sirviente*, aínda que proliferan sobre todo no léxico de aparencia máis culta coma *siguiente* ou *influyente*. Nos casos en que temos unha vogal temática ditongada⁸ seguindo a unha vogal radical, coma no caso de *influyente*, é posible que o elemento semivocálico do ditongo se consonantice nunha oclusiva palatal voceada, dando lugar a formas coma [ɪmfluɲɛ̃tɛ]; en canto ó segmento vocálico, aparece, segundo os lectos, unhas veces [e] e outras veces [ɛ], tanto nas formas clasificables como castellanizadas coma nas clasificables como galegas.

⁷ É posible que un falante de galego elaborado use *siguiente*, pero é máis posible que, polo menos en determinados contextos, empregue *seguinte*; entre outros factores, a presenza dun elemento ou do outro depende da competencia comunicativa do falante (véxase Dubert 2002b). Isto lévame a sinalar que, polo menos nalgúns casos, estes trazos poidan ter tamén valor sinalador diafásico: por exemplo, eu mesmo tendo a empregar *siguiente* nuns contextos comunicativos e *seguinte* noutros. Tamén existen falantes que tenden a empregar só (ou que só empregan) *seguinte* e falantes que tenden a empregar só (ou que só empregan) *siguiente*. Quizais cumpriría definir a variedade *galego elaborado* cruzando criterios diastráticos con diafásicos (a fala que se recolle nos grupos sociais máis próximos á cultura dominante, nas situacións máis formais); véxase o traballo de Henrique Monteagudo neste mesmo volume. En todo caso, nada evita os problemas de fragmentación dos posibles *continua*.

⁸ Existe aquí un problema teórico que agora non podo tratar e que se refire á etiqueta *vogal temática ditongada*, que dá a entender que unha secuencia coma *-ie-* é unha vogal temática. Na lingüística galega considérase que os ditongos son entidades difonemáticas, i.e., conformadas por unha secuencia de dous fonemas vocálicos. Por agora chegue con indicar que *vogal temática* é unha etiqueta *morfolóxica*; nun caso coma *siguiente*, a vogal temática, etiqueta morfolóxica, está realizada por unha secuencia de vogais, sendo *vogal* unha etiqueta fonolóxica (do mesmo xeito ca en *boubo* ou *souben* vogal radical, outra unidade morfolóxica, tamén está representada por outra secuencia de vogais, entidades fonolóxicas).

Por outra parte, nas falas clasificadas como galego popular tamén existen formas castelanizadas co sufixo *-nte* pero que dificilmente se poden vencer, desde un punto de vista sincrónico, con ningún verbo: *teniente* ou *reciente*.

É interesante subliñar que no galego popular tamén aparece léxico co sufixo *-nte* que comparte forma plena co galego estándar e forma parcial co castelán estándar; refírome a palabras coma *antecedente*, relacionado con verbos da C-II gal., ou a *deprimente*, relacionado con verbos da C-III⁹ gal. É posible que estes ítems sexan tamén castelanismos, aínda que isto non se pode demostrar fidedignamente, pois non conteñen marcas formais que os identifiquen como tales; e, con todo, parece posible e mesmo razoable considerar que moitos destes ítems teñen a súa orixe no castelán. A razón que me move a tal atribución é a presenza no galego popular de formas coma *urgente*, *inteligente* ou *esigente~asigente*, cunha estrutura morfolóxica idéntica e unha vogal semellante ás das palabras correspondentes na lingua galega estándar, pero cun segmento fricativo velar na raíz que as sinala como castelanismos e que contrasta co postalveolar que se propón para estas palabras no galego estándar. Estes castelanismos, xunto coas formas coma *reciente* ou *teniente* de que falei arriba, mostran ó meu xuízo que palabras do galego popular coma *deprimente* ou *remitente* puideron tamén entrar no galego popular a través do castelán, pois todas elas pertencen á mesma esfera sociocultural. En todo caso, sexan ou non castelanismos, veremos que formas coma *urxente*, *esixente* ou *deprimente* poden presentar no galego elaborado un certo comportamento que as illa.

Neste sentido, pódese dicir que o castelán *relexificou* o galego popular, se se me permite empregar este termo da crioulística, máis neutro e menos cargado de connotacións pexorativas ca *interferiu*. Trask define o fenómeno nos seguintes termos:

The massive replacement of the words of language by new words taken from a different language. The term is most commonly applied to pidgins and creoles, but it can also be applied to the importation of words from the local prestige language in a case of language shift or even to massive borrowing generally, leading to the loss of most of the ancestral vocabulary (Trask 2000, s.v. *relexification*).

⁹ Insisto outra vez en que as similitudes co castelán son *parciais* e non plenas, pois, aínda que sexan plenas no plano gráfico, son parciais no plano fonémico: o <e> gráfico galego debe relacionarse cun fonema *vocálico anterior medio aberto* ou con outro *medio pechado*, mentres que o castelán só se relaciona cun fonema *vocálico anterior medio*. Baixo ningún concepto se pode perder de vista esta particularidade que matiza calquera expresión que afirme que *deprimente* son dúas palabras iguais en galego e en castelán.

Con todo, o castelán non só substituíu *léxico ancestral galego*, palabras coma *Deus*, *óso* ou *ovo*, senón que tamén introduciu no galego léxico preciso para as novidades da vida moderna. Entre este tipo de léxico aparecen os préstamos coma *influyente*, *urgente*, *teniente* e, se é préstamo como eu creo, *deprimente*.

É importante salientar que este proceso de relexificación, polo que respecta á fracción da gramática que estou a considerar, é de orde léxica nun sentido moi importante: non creo que neste tipo concreto de adxectivos o galego popular tome, illadamente, a vogal temática castelá e os padróns para crear os derivados, senón que toma palabras castelás enteiras que conteñen o sufixo, con vogal temática *-e-* ou *-ie-* conforme o modelo castelán, sen ningún tipo de reanálise, sen que exista ningún proceso que estea por baixo do nivel da palabra (aínda que é posible que despois os falantes poidan crear e estender o modelo a novas formas). Como a seguir mostrarei, non é esta a situación do galego elaborado, na que veremos a existencia de verdadeiros padróns produtivos de construción de derivados.

4.2. O galego elaborado

Se ata hai pouco o galego popular foi relexificado só polo castelán, que renovaba o léxico galego eliminando formas antigas ou introducindo novas formas, o galego estándar tórnase outra nova fonte de relexificación das falas galegas. Deste modo, a lingua galega estándar serve coma unha nova capa de pintura, coma un novo superestrato, que se aplica sobre as falas populares. Formas estándar coma *urxente*, *intelixente* ou *tenente* comezan hoxe a substituír os castelanismos correspondentes no galego popular, polo menos nalgúns sociolectos e nalgúns rexistros dentro deses sociolectos (véxase n. 7); estas formas do galego estándar comezan mesmo a encontrar certas resistencias e incluso se volven tema de conversa entre os falantes do galego popular, o que demostra que estes son xa conscientes da súa existencia e que, polo tanto, estas formas comezan a ser coñecidas pola sociedade enteira.

Ata certo punto, considero que o galego elaborado dos falantes con galego como lingua materna non é outra cousa có resultado dunha nova relexificación, e mesmo unha regramaticalización, do galego popular adquirido na infancia; esta relexificación prodúcese en cada individuo, sobre todo, mediante a súa interacción co mundo da educación e da cultura dominante; de feito, a adquisición como lingua materna dalgunha modalidade de galego clasificable como galego elaborado é, con certeza, un fenómeno moi recente. O máis importante é que neste proceso de adquisición/aprendizaxe do segundo dialecto (no caso presente, a lingua estándar), o individuo non é só un axente pasivo que rexistra os datos e adquire/aprende novas formas,

senón que, coma en tódolos procesos de adquisición/aprendizaxe, tamén participa activamente no proceso de construción da súa nova lingua, por exemplo, creando hipóteses acerca da forma ou do uso que terá un ítem lingüístico calquera nesa súa lingua renovada. De feito, esta é a explicación da aparición dos hiperenxebrismos do estilo *ordear* ou *diviño*, en que se sobrexeneraliza un padrón de equivalencias ó comparar as formas base do castelán ou do galego popular coas formas obxectivo do galego estándar. O mesmo vale, pola súa parte, para a maioría dos neofalantes que adquiren o galego fóra da casa e constrúen o seu galego elaborado a partir do castelán que teñen como base e do moito ou pouco galego popular que poidan coñecer.

Dado que a gramática do castelán e a gramática do galego popular coinciden moito neste punto, pois o galego popular contén moitos castelanismos no tipo de construción que estou a analizar, é posible esperar un comportamento uniforme en tódolos usuarios/construtores do galego elaborado neste punto, sexan neofalantes de procedencia castelá sexan falantes co galego popular como lingua materna, pois é posible que todos partan dunha base léxica e gramatical común no que se refire a este aspecto da gramática e do léxico.

Unha cala na base de datos do *CORGA* móstranos como se usa este sufixo no galego elaborado escrito. Como xa sinaléi, os textos escritos que aparecen en libros e artigos de xornais ou revistas son, normalmente, o resultado de procesos de corrección levados a cabo por lingüistas contratados ó efecto ou por ferramentas informáticas. Con todo, a mostra recollida na Táboa 1¹⁰, que contén o resultado dunha busca en textos posteriores a 1983 (1982 foi o ano de aprobación nas normas actuais), mostra a existencia tanto de formas idénticas ás estándar (non podía ser doutro xeito) coma a presenza de formas que se afastan do estándar, aínda que nunha dirección non orientada pola forza de converxencia co castelán; tamén observamos algúns casos, escasos, de castelanismo: 1 ocorrencia de *constituente* de 1983, 4 de *siguiente* (a última de 1998), 2 de *superviviente* (a última de 1985) e 1 de *vi-viente* de 1985.

Para contrarrestar os labores de corrección realicei unha pequena enquisa entre os meus alumnos de *Prácticas de Lingua Galega I*, que presento na Táboa 2.

¹⁰ Tanto na Táboa 1 coma na Táboa 2, as lendas precedidas do símbolo \$ mostran aqueles casos en que encontro máis ocorrencias de formas non-estándar ca de formas estándar; as lendas precedidas do símbolo # mostran aqueles casos en que encontro un número significativo de formas non-estándar.

<i>Forma estándar</i>	<i>-inte</i>	<i>-ente</i>	<i>-iente</i>
afluente	1/1984	45/2000	
\$confluente	5/1996	2/1995	
#influente	49/1999	79/2000	
conducente	2/1995	20/2001	
contraproducente	0	22/2000	
atribuínte	1/1988	0	
contribuínte	127/2001	0	
constituínte	141/2000	1/1989	1/1983
incluínte	1/1999	1/2000	
#concluínte	67/2001	10/2000	
#excluínte	61/2000	28/2000	
existente	2/1996	1070/2001	
\$requirente	2/2000	0	
#dormente	13/1995	19/2001	
escribente		5/1998	
lucente	2/1991	18/2000	
maldicente	0	1/1993	
nutriente	9/2000	0	320/2001
relucente	4/1990	59/2001	
seguinte	3825/2001	seguinte 1/1996	4/1998
servente	5/1996	55/2001	
#supervivente	16/2000	95/2001	2/1987
#vivente	23/2000	74/2001	1/1985

Táboa 1¹¹

Da comparación entre a Táboa 1 e a Táboa 2 resulta fácil ver que sen o labor dos correctores afloran con máis facilidade as formas non-estándar do galego elaborado que nin coinciden co uso da lingua estándar nin co uso da lingua popular.

¹¹ Nesta táboa coa notación "45/2000" quero expresar que se recolleron 45 ocorrencias dunha forma (por exemplo, *afluente*), a última obtida nun texto do ano 2000. Baixo o lema *dormente* inclúo 2 ocorrencias de *durmente* (a última de 1999), baixo *relucente*, 3 de *relocente* (a última de 2000); baixo *seguinte*, 3 de *siguinte* (a última de 1991). Aparecen 2 ocorrencias *siguinte*, pero son transcricións de fala popular nun traballo de antropoloxía. Aparecen 2 ocorrencias *Supervivientes*, pero refírense ó título dun programa español de televisión.

Forma estándar	-inte	-ente	-iente	-inte/-iente
#afluente	3	5		
\$confluente	7	1		
\$influente	8			
\$conducente	6	2		
contraproducente	1	7		
atribuínte	8			
retribuínte	8			
constituínte	8			
concluínte	8			
incluínte	8			
excluínte	8			
existente		8		
\$requirente	5	3		
remitente		8		
\$dormente	7	1		
\$escribente	7	1		
\$nutriente	7		1	
\$vivinte	5	3		
esixente		8		
#lucente	3	5		
maldicente	2	6		
oínte	8			
\$relucente	3	5		1
seguínte	8			
servente	2	6		
urxente		8		

Táboa 2¹²

As formas non-estándar créanse en virtude dunha tendencia a regularizar por medio da analogía a formación destes adxectivos en *-nte*; esta tendencia, que ten como resultado a simplificación da gramática, actúa de dúas maneiras¹³:

¹² Nesta Táboa 2, as respostas correspondentes a *requirir* son 3 ocorrencias de *requerinte*, 2 de *requirinte* e 3 de *requirente*, a *servir* son 2 de *servente*, 4 de *servente* e 2 de *servinte*; baixo *relucente*, inclúo 1 *relocente*; un informante contestou a *relucir* as respostas *relucinte* e *reluciente*, por iso aparecen 9 ocorrencias como resposta a *relucir*. Como resposta a *escribir* outro informante respondeu *escribinte* e *escrebente*; é posible que este *escrebente* estea construído sobre un verbo da C-II *escreber* e non baixo un verbo da C-III *escribir*, polo que non o computei na Táboa 2.

¹³ A partir da existencia de formas coma *superviviente* ou *siguiente* da Táboa 1 podería pensarse nunha terceira tendencia a estender *-ie-*; pero a explicación máis plausible é considerar estas

- a) a extensión de *-e-* a contextos en que, conforme ás regras do estándar, debera aparecer *-i-*; é o caso de *concluente*, *excluente* e *incluente* na Táboa 1;
- b) a extensión de *-i-* a lugares en que, conforme ás regras do estándar, debera aparecer *-e-*; é o caso de *influínte*, *dorminte* ou *vivinte* na Táboa 1¹⁴.

Destes dous padróns, é claro que (b) é o maioritario. Máis aínda: este padrón maioritario parece actuar con máis forza naqueles adxectivos galegos que se corresponden con adxectivos casteláns con *-ie~-ye-*: confróntese a vogal temática de *vivinte*, *influínte* ou *escribinte* coa vogal temática de *urxente*, *remitente*, *esixente*. Nestas últimas palabras, que non se regularizan en *-i-*, a vogal temática monotongal *-e-* é similar á vogal temática das palabras castelás correspondentes; de feito, as formas similares ás castelás con *-e-* practicamente non se recrean en galegas elaboradas con *-i-*, senón que manteñen o *-e-*, con raras excepcións coma *existinte* ou *afluínte*. Pero incluso estas excepcións indican que o falante que elabora o galego pode pensar que *existente* ou *afluente*, palabras máis ou menos comúns, son castelanismos e poden ser modificadas pasándoas ó padrón produtivo.

En todo caso, o padrón maioritario e produtivo de extensión de *-i-* é o mesmo que actuou no portugués no século XIV e que xa veu actuando no galego elaborado contemporáneo. Basta mirar na base *TILGA* datos anteriores a 1982 para encontrar que *afluínte* e *influínte* aparecen nun texto de Tetamancy de 1912, *vivinte* nun texto de Galo Salinas de 1892, *servinte* nun texto de Dieste de 1927, *sirvinte* nun de Aurelio Ribalta de 1894, *relocinte* nun de Dieste de 1927, *relucinte* nun de Cunqueiro de 1933, *locinte* noutro de Dieste tamén de 1927, *lucinte* nun de 1896 de Álvarez de Novoa e *durminte* rexístrase nun texto da revista *A Nosa Terra* en 1936. Sería interesante un estudo destes textos prenormativos para desentrañar os padróns produtivos nesas falas.

Esta é unha tendencia baseada naquelas *leis profundas da lingua* que os lingüistas prescritivos ignoran e, sobre todo, unha tendencia que nace de

formas como castelanismos idénticos ós que aparecen na lingua popular. De feito, son estes castelanismos os que os falantes de galego elaborado pretenden evitar.

¹⁴ No caso de *nutriente* ~ *nutrinte*, existiría unha terceira tendencia *ie* ~ *i*, pero nos caso de *ie* ~ *i* adoita existir tamén un cambio na raíz: *convir* > *conveniente* ~ *convinte*, *provir* > *proviniente* ~ *provinte*. Pola súa parte, o *CORGA* rexistra *suficiente* en 1998, ó lado de *suficinte* en 1997, e *coeficiente* en 1992... o que daría elementos para unha cuarta tendencia que relaciona *ie* ~ *e*. En todo caso, *suficiente* resulta dunha extensión de *-e-*, coma en (a), e *suficinte* resulta dunha extensión de *-i-*, coma en (b).

condicionamentos internos ó propio sistema lingüístico galego. A regularización cobra forza, sen dúbida, grazas á febleza do estándar galego, que aínda non tivo forza nin tempo para implantar o seu modelo; desta maneira, a lingua elaborada galega goza de maior liberdade para estender o padrón analóxico.

Creo que moitas destas diverxencias só serían plenamente explicables se fomos capaces de crear unha clasificación do léxico en función de oposicións coma *palabras comúns* fronte a *palabras raras*, *derivacións transparentes* con significado predicible fronte a *derivacións lexicalizadas* con significado impredicible, *palabras existentes* fronte a *palabras posibles*, etc. En fin, todo un atractivo proxecto de investigación que non se pode abordar aquí.

Recórdame tamén Ernesto González Seoane que cómpre tamén explorar a natureza deste sufixo. En galego (véxase Álvarez e Xove 2002: 683-684) hai sufixos transcategorizadores de verbos a adxectivos ou substantivos que son atemáticos (i.e., aparecen, polo menos en superficie, directamente ligados á raíz, sen que haxa ningún tipo de vogal intermedia): *abusar* > *abusón*, *pilotar* > *pilotaxe*; e sufixos transcategorizadores que van despois dunha vogal temática. Estes últimos divídense en dúas categorías: sufixos que poden aparecer tras calquera das tres vogais temáticas: o sufixo *-dor* de *reparar* > *reparador*, *comer* > *comedor* e *descubrir* > *descubridor* pertence a este grupo; e sufixos en que a C-II gal. e a C-III gal. comparten unha mesma vogal temática, mentres que a C-I gal. mantén a súa forma: o sufixo *-ble* de *mover* > *movible* e *dirixir* > *dirixible* fronte a *desexar* > *desexable*.

Os lingüistas poderían sentirse tentados a falar de *hipercorreccións*, *hipergaleguismos* ou *hiperenxebrismos* en casos coma *vivinte*, *escribinte* ou *concluyente*. Pero ninguén debe esquecer que é a propia gramática a que ofrece as dúas posibilidades, *influyente* ou *influínte*, *conducente* ou *conducinte*; deste xeito, *influínte* ou *conducinte* poderán ser consideradas, se se quere, formas hipercorrectas porque non coinciden coas estándar e porque xorden da tendencia a eliminar castelanismos dun lado e irregularidades lexicais do outro, pero son enteiramente gramaticais: é a existencia do estándar o que as torna incorrectas (véxase Dubert 2002b para a diferenza entre *agramatical* e *incorrecto*). De non haber estándar, como non houbo durante moitos anos de cultivo e elaboración do galego, non tería sentido dicir que *influínte* e *conducinte* son hipercorreccións, hipergaleguismos ou hiperenxebrismos, pois non habería base de comparación; e se a estandarización se basease no uso galego elaborado actual e non na sistematización portuguesa, alén de gramaticais, *influínte* e *conducinte* quizais fosen hoxe correctas.

5. CONCLUSIÓNS

De acordo cos fins que sinaliei ó principio deste traballo, neste estudo tentei describir un segmento vocálico, xeralmente considerado vogal temática verbal, que aparece á esquerda do sufixo *-nte* en adxectivos coma *influyente*, *conducente*, etc., considerados derivados sincrónicos de verbos da C-III gal. No galego estándar esta vogal pode ter tres formas, escollidas a partir de criterios léxicos (nin fonolóxicos nin morfolóxicos): a vogal *-i-* aparece en adxectivos coma *seguinte*, relacionado con *seguir*, *-e-* en adxectivos coma *vivente*, relacionando con *vivir*; e *-ie-* en adxectivos coma *nutriente*, relacionado con *nutrir*; destas tres posibilidades, é evidente que só no primeiro caso coinciden a vogal temática do verbo base e a vogal temática verbal do adxectivo derivado. No entanto, as variedades lingüísticas subestándar galegas presentan escollas diferentes, que son o verdadeiro obxecto deste traballo.

Tras presentar a orixe dos datos que mostran as diferenzas existentes entre as diversas falas galegas e a proposta estándar, agrupei as diversas falas galegas en dúas variedades lingüísticas subestándar co fin de poder describir estas diferenzas: o galego popular e o galego elaborado. No galego popular aparecen formas *-ie-* segundo a distribución do castelán, tanto en adxectivos relacionados con verbos da C-II coma con verbos da C-III (é o caso de *siguiente*, *influyente* para a C-III ou *pendiente* para a C-II); no galego elaborado existe unha forte tendencia a evitar este tipo de castelanismos. Para poder evitalos, os falantes empregan unha estratexia que leva a regularizar os procesos de formación de palabras, evitando excepcións que se tornan dificultades. Esta estratexia (fundamentada na propia gramática da lingua galega) resulta na produción de formas diverxentes tanto do castelán coma do galego estándar e consiste no emprego da vogal temática *-i-* en adxectivos derivados de verbos da C-III que na lingua galega estándar presentan as vogais *-e-* ou *-ie-*, de modo que coincidan a vogal temática da base verbal (i.e., *vivir*) e a vogal temática verbal do adxectivo (*vivinte*).

Con todo, a estratexia está tamén relacionada dalgún xeito co castelán, pois parece actuar só, ou maioritariamente, en adxectivos galegos correspondentes a adxectivos casteláns que presentan unha vogal temática *-ie-*: galego elaborado *vivinte* fronte a galego estándar *vivente* e castelán *viviente*, *influyente* fronte a galego estándar *influyente* e castelán *influyente*, cabo de galego elaborado, galego estándar e castelán *remitente*, *urxente-urgente*, etc. Isto débese a que é un cambio orixinado precisamente pola intención dos falantes do galego elaborado de evitar castelanismos.

REFERENCIAS

- AGAL (1989): *Estudo Crítico das Normas Ortográficas e Morfolóxicas do idioma galego* (Instituto da Lingua Galega - Real Academia Galega 1982). Ourense: AGAL.
- Álvarez, R. e X. Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez, R. H. Monteagudo e X.L. Regueira (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.
- Bassols de Climent, M. (1983): *Fonética latina*. Madrid: CSIC.
- CORGA = Centro Ramón Piñeiro: *Corpus de referencia do galego actual*. <http://corpus.cirp.es/corga/>.
- Dubert García, F. (2000): “¿Norma galega, sistema galego-portugués? Aplicación dos termos de Coseriu ó «galego» e ó «portugués», en *Cadernos de lingua* 22, 101-122 [edición dixital en: <http://web.usc.es/~fgdubert>].
- Dubert García, F. (2002a): “Os sociolectos galegos”, en *Cadernos de Lingua* 24, 5-27 [edición dixital en <http://web.usc.es/~fgdubert>].
- Dubert García, F. (2002b): “Breves notas sobre o ensino da lingua e o ensino da gramática”, en R. Lorenzo (coord.) *Homenaxe a Fernando R. Tato Plaza*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 99-113 [edición dixital en <http://web.usc.es/~fgdubert>].
- Dubert García, F. [2004]: “Gheada, castelanismos con /x/, clases fonolóxicas e variedades lingüísticas no galego de Santiago de Compostela”, comunicación que será publicada nas actas do *I Encontro de Estudos Dialectolóxicos*. Ponta-Delgada, Azores, 6-7 de novembro de 2003 [edición dixital en <http://web.usc.es/~fgdubert>].
- Fernández Rei, F. e C. Hermida Gulías (1996): *A nosa fala: bloques e áreas lingüísticas do galego*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Ferreiro, M. (1995): *Gramática histórica galega*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- Freixeiro Mato, X. R. (1998/1999/2000): *Gramática da lingua galega I. Fonética e fonoloxía; Gramática da lingua galega II. Semántica; Gramática da lingua galega III. Morfosintaxe*. Vigo: A Nosa Terra.
- Gould, S. J. (1985): “Of wasps and WASPS”, en *The flamingo’s smile*. New York: W. W. Norton & Company. Cito pola tradución española: “Sobre avispa y WASP”, en *La sonrisa del flamenco*. Barcelona: Crítica, 1995, 131-140.
- Graña Núñez, X. (1993): *Vacilacións, interferencias e outros “pecados” da lingua galega*. Vigo: Ir Indo.
- Houaiss, A. et alii (2001): *Dicionário Houaiss da língua portuguesa*. Rio de Janeiro: Editora Objetiva.

- ILG-RAG (1982, 1995, 2003): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago de Compostela: ILG-RAG. Cito pola edición de 1982.
- Rainer, F. (1999): "Capítulo 70. La derivación adjetival", en Ignacio Bosque e Violeta Demonte (eds.) *Gramática descriptiva de la lengua española. Volumen 3. Entre la oración y el discurso. Morfología*. Madrid: Espasa Calpe, 4595-4643.
- TILGA = Instituto da Lingua Galega: *Tesouro informatizado da lingua galega*. <http://www.ti.usc.es/TILG/>
- Trask, R. L. (2000): *The dictionary of historical and comparative linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Williams, E. B. (1938): *From Latin to Portuguese*. Philadelphia/London: Oxford University Press. Cito pola tradución portuguesa: *Do latim ao português*. Rio de Janeiro: Tempo Brasileiro, 1975³.